

УДК 346.14+346.9

Євген Таликін,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського права

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ВЛАСТИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

У статті йдеться про властивості, притаманні господарській процесуальній формі. Автор узагальнює досвід низки наукових досліджень та на підставі загальних теоретичних положень формує свій погляд на поняття та структуру властивостей, що характеризують господарську процесуальну форму. Також у статті аналізуються загальні риси, котрі є основою виділення властивостей господарської процесуальної форми та їх взаємне співвідношення.

Ключові слова: форма, процес, властивість, інструмент, гарантія.

Важливим аспектом дослідження господарської процесуальної форми є виявлення її властивостей. Господарське судочинство перебуває в центрі уваги багатьох науковців, однак не всі аспекти процесуальної форми знаходять достатнє відображення. Не останню роль відіграє ускладнення господарських відносин, зміни процесуального законодавства, що вимагають адекватного врахування в теоретичних розробках. В умовах розширення функцій господарського судочинства процесуальні аспекти набувають все більшої актуальності. Зокрема потребують детального розгляду властивості господарської процесуальної форми.

Питанням характеристики господарської процесуальної форми присвячені праці таких науковців, як С. В. Васильєв, Г. Л. Дуднікова, О. В. Єгорова, К. І. Комісаров, А. О. Латкін, Н. О. Расахатська, Г. П. Тимченко та інших. Однак єдиного підходу до формулювання властивостей господарської процесуальної форми не створено, немає і певних критеріїв їхнього визначення.

Метою статті є виявлення властивостей господарської процесуальної форми на сучасному етапі розвитку.

У науці питання властивостей господарської процесуальної форми вирішується неоднозначно. Перш за все,

в літературі не приділяється уваги послідовному розділенню ознак, властивостей та інших характеристик процесуальної форми, а також їх взаємному співвідношенню. Крім того, різні автори пропонують різні властивості господарської процесуальної форми. Наприклад, С. В. Васильєв говорить про риси господарської процесуальної форми, які відрізняються від визначених ним її ознак. Серед них він називає такі:

1) закон детально визначає процесуальну діяльність як суду, так і інших учасників процесу. Як правило, в господарському процесі можливі тільки такі дії, котрі передбачені або допустимі законом;

2) постановлене в справі рішення має засновуватись лише на фактах, доведених та встановлених судом передбаченими законом засобами;

3) відносини між господарським судом та учасниками процесу не можуть носити характер фактичних відносин, вони мають характер тільки правовідносин;

4) все провадження в справі має здійснюватися на підставі змагальності та рівності сторін [1].

О. В. Єгорова говорить про властивості доступності, простоти та гарантованості здійснення суб'єктивних цивільних-процесуальних прав та цивільних

* Рекомендовано до друку кафедрою господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

прав [2]. Інші вказують на властивість беззаперечності процесуальної форми [3]. Треті автори використовують поняття властивості як тотожне ознакам процесуальної форми [4]. Однак більшості науковців не виділяють властивості процесуальної форми, зупиняючись на характеристичності її інших якостей.

Разом із тим, дослідження властивостей господарської процесуальної форми становить вельми корисний напрям наукового пошуку, оскільки дозволяє сформувати уявлення про взаємодію процесуальної форми з іншими соціальними явищами, уточнює її місце в правовій системі, стає підґрунтям деталізації значення. В практичному аспекті властивості процесуальної форми як певного роду її відбитка дозволяють сформулювати критерії її оцінки, а також виконують роль орієнтирів у її удосконаленні.

Через категорію властивостей проявляються якості, притаманні господарській процесуальній формі у взаємодії з іншими явищами. Разом з тим, кожен об'єкт володіє нескінченною кількістю властивостей, однак не всі з них мають правове значення. Для пояснення вагомих властивостей господарської процесуальної форми слід звернути увагу на ті з них, що відображають сутність цього явища. Ще Арістотель вказував на нерозривну єдність категорій сутності об'єкта та причини його існування [5]. В правовій науці причина існування трансформується в категорії мети, завдань, призначення, функції, компетенції тощо [6]. Відповідно, вважаємо, що сутнісні властивості господарської процесуальної форми перебувають у розрізі реалізації мети, завдань, функцій господарського процесу та нерозривно пов'язані з його впливом на суспільні відносини.

Заслуговує на увагу твердження К. І. Комісарова про те, що добре продумана процесуальна форма виконує роль універсального інструменту [7]. Г. П. Тимченко називає процесуальну форму своєрідним інструментом реалізації права на захист [8]. Наразі господарське судочинство опосередковує не тільки вирішення справ за позовами, а й застосування запобіжних заходів, контроль у процедурі банкрутства. Останні два види проваджень навряд чи можна назвати спірними, скоріш вони опосе-

редкують певний конфлікт інтересів. Функції, виконувані судом у цих провадженнях, не тотожні вирішенню спору. Однак, незважаючи на істотні відмінності в характері справ та меті діяльності суду, процесуальна форма залишається додатною для вирішення поставлених завдань. Саме здатність процесуальної форми до організації процесу вирішення справи найбільш раціональним та справедливим чином є підставою до розширення судової юрисдикції. На макрорівні процесуальна форма на нинішньому етапі є інструментом реалізації судової влади, функції якої в суспільстві не обмежуються вирішенням спорів. На мікрорівні процесуальна форма придатна для вирішення найрізноманітніших окремих питань, що супроводжують процедуру вирішення конфлікту. Тому однією з основних властивостей господарської процесуальної форми є інструментальний характер.

У науці неодноразово звертається увага на виконання процесуальною формою гарантійного призначення. Зокрема С. Л. Дегтярьов наголошує, що процесуальна форма має забезпечувати реалізацію та збереження гарантій прав, що розглядаються як спірні [9]. Господарська процесуальна форма є гарантією дотримання прав учасників судочинства та одночасно гарантією постановлення законного і обґрунтованого рішення. Гарантійне навантаження мають різноманітні аспекти процесуальної форми: її переважна закріпленість у нормативних актах найвищого рівня, її деталізованість, внутрішні механізми оскарження та перегляду тощо. Д. М. Четоч говорить про наявність єдиної, детально регламентованої системи правових гарантій [10]. Як зауважує Г. А. Жилін, процесуальна форма судочинства сама по собі є гарантією належної реалізації суб'єктивних прав, що підлягають судовому захисту [11]. Разом із тим, гарантійна властивість поширюється і на законність правозастосувальної діяльності суду [12]. Таким чином, господарська процесуальна форма має здатність виконувати роль об'ємної і різнопланової гарантії забезпечення законності у відносинах, що опосередковуються судовою діяльністю. Тому наступною властивістю господарської процесуальної форми є гарантійний характер.

Господарська процесуальна форма є одним із основних факторів організації процесу в найбільш оптимальному вигляді, заснованому на меті гармонійного поєднання мети вирішення конфлікту із способами такого вирішення. Сьогодні в нашій державі йдеться про забезпечення справедливості вирішення справ та своєчасності судового захисту. В науці підкреслюється, що для юрисдикційного процесу, особливо судочинства, властиве високе організаційне забезпечення процесуальної діяльності всіх учасників, що є необхідним для правильного вирішення справи [13]. Також у літературі висловлена думка, що оптимізація судочинства спрямована на досягнення раціонального балансу його швидкості та якості, котра має складатися з гармонійного поєднання піркованості процесуальних норм та гнучкості процесуальної форми з метою пришвидшення досягнення мети судочинства [14]. Правила судочинства складаються з урахуванням значної кількості різнопланових інтересів, поєднаних у реалізації правосуддя — від загальнодержавних до інтересів окремого учасника процесу. Процесуальна форма здійснення правосуддя передбачає, що процесуальні відносини при розгляді та вирішенні справи виникають та змінюються під контролем суду, котрий є головним суб'єктом судочинства, що приймає рішення [15]. О. В. Єгорова підкреслює, що процесуальна форма існує для впорядкування діяльності щодо здійснення правосуддя [16]. Процесуальна форма також комбінує вимоги до суду з правилами поведінки осіб, що беруть участь у справі, встановлює наслідки того чи іншого поведіння. Будучи заснованою на реалізації інтересу зацікавлених осіб та виконанні владних повноважень суду, процесуальна форма встановлює досить жорсткий регламент при дотриманні диспозитивних начал судового захисту. Здатність організувати процес розгляду справи є наступною властивістю господарської процесуальної форми.

Крім того, господарська процесуальна форма має вплив на відносини господарювання. В науці вказується на взаємний зв'язок матеріального та процесуального права. В цьому форма судочинства відіграє не останню роль. Існує також думка, що цивільні процесуальні

правовідносини наділені унікальною властивістю — організувати та впорядковувати матеріальні правовідносини [17]. Навряд чи вказана властивість є унікальною саме для цивільного процесу, адже вона притаманна й іншим процесуальним галузям права, щонайменше тим, що регулюють «приватний» процес. Встановлюючи вимоги до учасників процесу, доказування, вказуючи на значимість чи нікчемність певних дій із захисту прав, господарська процесуальна форма конкретизує умови отримання судового захисту, що враховуються суб'єктами в подальшій діяльності. Потужним фактором коригування правових засад підприємницьких відносин є судова практика, що в даному аспекті являє собою узагальнену реалізацію процесуальної форми. Судова практика не тільки торкається моменту тлумачення матеріальних норм, а й формує рекомендації щодо дій з охорони та захисту прав та інтересів, заходів піклування про свій бізнес у разі можливих судових справ тощо. Тому наступною властивістю господарської процесуальної форми є її регулюючий вплив на відносини господарювання.

У науці існує думка про наявність виховної функції судочинства та обґрунтовано, що її дія поширюється не тільки на учасників процесу [18]. Подібна позиція уявляється вірною, а реалізація виховного впливу не останнім своїм засобом має функціонування процесуальної форми. В російській процесуальній літературі наголошується на виконанні арбітражним (господарським) процесом завдання сприяння становленню та розвитку партнерських ділових відносин, формуванню звичаїв та етики ділового обороту, яка окремими науковцями трактується як визначальна в порівнянні з цивільним процесом [19]. Важливість виконання вказаного завдання ще раз підкреслює здатність процесуальної форми впливати на формування суспільних відносин, правосвідомості, особливо в царині господарювання, яка історично перебуває в процесі становлення, позбавлена тривалих традицій та потребує пильної уваги з боку держави та суспільства. Тому заслуговує на увагу російський досвід щодо нормативного закріплення вказаного положення в якості завдання арбітражного процесу. В порівнянні з регулятивним

впливом виховна властивість господарської процесуальної форми не стільки має формальний характер, скільки задає певний «дух» правопорядку, поваги до права та суду, не тільки вигідності, але й соціальної користі від правомірної поведінки, врахування високих моральних стандартів у всій організації господарського обороту в країні. Процесуальна форма, завдяки своїй продуманості, детальності, зваженості, врахуванню інтересів та потреб різних категорій суб'єктів, офіційному характеру здатна створити «атмосферу» впливу на учасників підприємницького ринку в руслі неухильного дотримання законності. Отже, господарська процесуальна форма має властивість справляти виховний вплив на суб'єктів господарювання.

Таким чином, ми вважаємо, що властивості господарської процесуальної форми полягають у володінні потенційною можливістю:

- організувати процес;
- виконувати роль правового інструменту;
- бути правовою гарантією;
- регулювати відносини господарювання;
- справляти виховний вплив на суб'єктів господарювання.

Виділені властивості створюють можливість розгляду процесуальної форми в якості певних зрізів, а саме «форма-інструмент», «форма-гарантія» тощо та більш глибокого дослідження окремих сторін цього складного явища. Крім того, саме у властивостях проявляється взаємодія процесуальної форми з іншими правовими явищами, тому вони дозволяють формувати інтегративний погляд на правові процеси, позбавлений галузевої обмеженості. Запропоновані властивості господарської процесуальної форми є основою для вироблення вимог до законодавчого регулювання та судової практики через співвідношення потенційного та реального стану речей.

Важливим аспектом реалізації властивостей господарської процесуальної форми є їх взаємодія зі змістом господарського процесу, так би мовити, «внутрішній» вплив. Адже правилим є твердження науковців про наявність, поряд із зовнішніми, внутрішніх аспектів процесуальної форми, що відображаються в побудові, структурі процесу [20]. Так,

організуюча властивість процесуальної форми упорядковує діяльність учасників процесу та визначає поведінку осіб, які ще не є учасниками процесу, але тим чи іншим чином можуть бути втягнуті в орбіту господарського судочинства. Організуюча властивість процесуальної форми обумовлює певний спосіб поведінки потенційного позивача, державних органів, прокурора тощо. Тому властивості господарської процесуальної форми мають певною мірою умовну зовнішню та внутрішню спрямованість дії, проявляючись як в аспектах побудови процесу, так і при сприйнятті його зовні як відокремленого явища.

Виділені властивості деякою мірою є спільними для всіх судових форм захисту прав та інтересів. Разом із тим, слід зауважити, що господарська процесуальна форма володіє чітко вираженим потенціалом регуляторного характеру, її вплив на сферу господарювання є, напевно, найбільшим серед усіх судових форм. Це пов'язано із динамізмом підприємницьких відносин, які здатні на швидке сприйняття змін; перебуванням підприємництва в стані становлення, відсутністю сталих традицій; високим ступенем залежності прибутковості і самої можливості успішно займатися підприємництвом від правового регулювання правил такої діяльності; суперечливістю матеріально-правового регулювання тощо. Отже, в розрізі порівняння інтенсивності вираження вказаних властивостей у окремих судових процесуальних форм відмітимо найвищий рівень реалізації господарської процесуальною формою регулюючого впливу.

Властивості притаманні господарській процесуальній формі потенційно, тобто вона здатна їх реалізувати. Однак конкретно існуюче правове явище може не повною мірою втілювати властивий йому потенціал. Перешкоди цьому можуть бути різноманітними — недоліки правового регулювання, низька кваліфікація суддів, невідповідність між соціокультурним типом суспільства та процесуальною формою вирішення конфліктів тощо. Отже, властивості господарської процесуальної форми мають певний ступінь інтенсивності реалізації, а міра їх втілення може бути показником якості процесуальної форми та у підсумку — правосуддя.

Властивості за своєю сутністю є нейтральними показниками, і тільки конкретний зміст приписів процесуальної форми дозволяє їх характеризувати як позитивні чи негативні. Звідси походять запропоновані в науці системи вимог до процесуальної форми [21]. Однак питання правил побудови процесуальної форми, вимог до неї, загальних засад організації процесу в співвідношенні з виконанням його завдань потребують окремого, більш детального розгляду.

Отже, властивостями господарської процесуальної форми є ті її істотні якості, які відображаються при взаємодії з іншими суспільними

процесами. Властивості відображаються на інших сприймаючих елементах суспільних відносин, продовжуючи в них якості господарської процесуальної форми, тим самим вказуючи на її цінність та розширюючи наше уявлення про неї. Основні властивості господарської процесуальної форми полягають у володінні потенційною можливістю: виконувати роль правового інструменту; бути правовою гарантією; організовувати процес; регулювати відносини господарювання; справляти виховний вплив на суб'єктів господарювання.

ПРИМІТКИ

1. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины : учеб. пособ. / С. В. Васильев. — Х. : Эспада, 2002. — С. 15.
2. Егорова О. В. Сущность гражданской процессуальной формы : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Егорова Олеся Васильевна. — СПб., 2001. — С. 170.
3. Рассадатская Н. А. Гражданская процессуальная форма : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Рассадатская Наталья Александровна. — Саратов, 1995. — С. 88.
4. Латкин А. А. Процессуальная форма разрешения дел в арбитражном суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Латкин Антон Александрович. — Самара, 2003. — С. 30.
5. Аристотель. Метафизика / Аристотель. — М. : ЭКСМО, 2008. — С. 183.
6. Юсупова А. Н. Арбитражный суд как гарант реализации принципа законности : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Юсупова Асия Наилевна. — Саратов, 2009. — С. 73.
7. Комиссаров К. И. Последовательно прогрессивное развитие советского гражданского процессуального права / К. И. Комиссаров // Проблемы действия и совершенствования советского гражданского процессуального законодательства : межвуз. сб. науч. тр. СЮИ. — Свердловск, 1982. — С. 7.
8. Тимченко Г. П. Способы та процесуальні форми захисту цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Тимченко Геннадій Петрович. — Х., 2002. — С. 52.
9. Дегтярев С. Л. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы / С. Л. Дегтярев. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — (Серия «Гражданский и арбитражный процесс : современный взгляд»). — С. 310.
10. Чечот Д. М. Субъективное право и формы его защиты / Д. М. Чечот. — Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. — С. 45.
11. Жилин Г. А. Правосудие по гражданским делам : актуальные вопросы : монография / Г. А. Жилин. — М. : Проспект, 2010. — С. 292.
12. Арбитражный процесс / под ред. М. К. Треушников. — М., 2003. — С. 11—12.
13. Тимченко Г. П. Зазнач. праця. — С. 55.
14. Царегородцева Е. А. Способы оптимизации гражданского судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 / Царегородцева Екатерина Анатольевна. — Екатеринбург, 2006. — С. 195.
15. Жилин Г. А. Зазнач. праця. — С. 195.
16. Егорова О. В. Зазнач. праця. — С. 11.
17. Там само. — С. 34.
18. Юсупова А. Н. Зазнач. праця. — С. 71.
19. Громошина Н. А. Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : 12.00.15 / Громошина Наталья

Андреевна. — М., 2010. — С. 26.

20. Латкин А. А. Знач. пр. — С. 23.

21. Там само.

Талькин Евгений. Свойства хозяйственной процессуальной формы.

Статья посвящена свойствам, присущим хозяйственной процессуальной форме. Автор обобщает опыт ряда научных исследований и на основе общих теоретических положений формирует свой взгляд на понятие и структуру свойств, которые характеризуют хозяйственную процессуальную форму. Также в статье анализируются общие черты, которые являются основой выделения свойств хозяйственной процессуальной формы и их взаимное соотношение.

Ключевые слова: форма, процесс, свойство, инструмент, гарантия.

Talykin Eugen. Properties of the procedural form of economic.

Paper is devoted to the properties inherent in the business of procedural form. The author summarizes the experience of a number of research and on the basis of general theoretical propositions form a view on the concept and structure properties that characterize the economic procedural form. The article also analyzes the general characteristics that are the basis for allocation of property and economic procedural form, and their mutual relationship.

Key words: form, process, property, tools, warranty.